

Lgr 11 och Samhälle i dag 9 Fokus

- En jämförande analys av ideologier

Stefan Kantola

**Examensarbete 15 p
AUO 3
Läroprogrammet
Institutionen för individ och samhälle
Höstterminen 2013**

Högskolan Väst
Institutionen för individ och samhälle
461 86 Trollhättan
Tel 0520-22 30 00 Fax 0520-22 30 99
www.hv.se

Arbetets art: Examensarbete 15 hp, Lärarprogrammet

Titel: Lgr 11 och Samhälle i dag 9 Fokus - En jämförande analys av ideologier

Engelsk titel: The curriculum and Samhälle i dag 9 Fokus - A comparative study of ideologies

Sidantal: 31

Författare: Stefan Kantola

Examinator: Björn Harström

Datum: Februari 2014

Sammanfattning

Bakgrund: Enligt Skolverkets rapport *Läromedlens roll i undervisningen* (2006) använder lärare i grundskolan läromedel, ofta en lärobok, som huvudsakliga utgångspunkt i planeringen av undervisningen, men även som verktyg i själva undervisningen. I samma rapport framgår att lärare ofta anser att om de bara följer en lärobok säkerställer det att undervisningen följer läro- och kursplaner. Att läroböcker ges en såpass hög legitimitet av lärare skapar intresse av att undersöka om det är lämpligt. Enligt Thomas Englund (2005) skapas läroplaner i en politisk kamp mellan olika ideologier och slutresultatet kan klassas som ideologiskt. Det är därmed av intresse att bedriva forskning inom området och göra en jämförande ideologisk analys av Lgr 11 och läroböcker.

Syfte: Syftet med uppsatsen är att jämföra ideologin så som den uttrycks i Samhälle i dag 9 (2013) med ideologin så som den uttrycks i Lgr 11.

Metod: Utifrån Ball & Dagers (2011) ideologidefinition och med hjälp av centrala begrepp så som demokrati och mångkultur och med stöd i tidigare forskning genomförs en kvalitativ textanalys dels av grundskolans viktigaste styrdokument (Lgr 11), samt Samhälle i dag 9 Fokus (2013)

Resultat: Analysen visar att läroboken på många punkter följer den ideologi som uttrycks i Lgr 11 men även avviker från den vid ett flertal punkter. Lgr 11 uttrycker krav på undervisningen att olika perspektiv alltid ska finnas med i bilden. I detta avseende avviker läroboken och redovisar allt som oftast endast ett perspektiv på verkligheten. Läroboken uttrycker även en starkt positivistisk epistemologi där det endast existerar en verklighet och läsaren förväntas fyllas med denna kunskap rakt av.

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	x
Inledning.....	1
Syfte och frågeställningar.....	2
Tidigare forskning.....	2
Teoretiska utgångspunkter.....	5
Demokrati.....	6
Individualism/kollektivism.....	7
Mångkultur.....	7
Ideologi.....	7
Förklaring.....	8
Utvärdering.....	8
Orientering.....	8
Program.....	9
Metod.....	9
Material och avgränsning.....	10
Resultat och Analys.....	11
Ideologittryck i Lgr 11.....	11
Förklaring.....	11
Utvärdering.....	11
Orientering.....	12
Program.....	12
Samhälle i dag 9 Fokus ideologittryck.....	13
Förklaring.....	13
Utvärdering.....	17
Orientering.....	20
Program.....	21
Jämförande analys.....	21
Demokrati.....	21
Perspektiv.....	22
Individualism/kollektivism.....	22
Mångkultur.....	23
Diskussion.....	24
Vidare forskning.....	25
Referenser.....	26

Inledning

Mellan åren 1938-1991 ansågs det nödvändigt av den svenska staten att granska läromedel innan de blev tillgängliga för skolor och lärare. Denna statliga granskning behandlade bland annat pris och omfång men även om läromedlen stämde överens med kursmoment och kursplaner samt objektivitetskraven (Martinsson & Parmenius Swärd red. 2010). Läroplaner är enligt Englund T. (2005) en kompromisslösning konstruerade ur en politisk kamp i riksdagen. Läroplaner uttrycker implicit en ideologi sprungen ur den politiska kampen. Ideologin uttrycks explicit genom till exempel olika demokratiska värden i Lgr11 men andra uttryck måste varje enskild lärare/arbetslag/skola själva komma fram till genom en analys av dokumentet.

Enligt Skolverkets rapport *Läromedlens roll i undervisningen* (2006) använder lärare i grundskolan läromedel, ofta en lärobok, som huvudsakliga utgångspunkt i planeringen av undervisningen, men även som verktyg i själva undervisningen. Det är självklart inte alla lärare som gör detta och antalet lärare som sätter denna stora tilltro till läromedel har även minskat med åren, enligt rapporten. I rapporten framgår att lärare i samhällskunskap i grundskolan anser att läroböcker:

(...) säkerställer att undervisningen överensstämmer med grundskolans läroplan och kursplaner. Läroboken har således en legitimerande funktion i lärarnas arbete: så länge de följer en lärobok upplever de att de kan vara säkra på att undervisningen följer läroplanens mål, innehåll och principer. (Skolverket, 2006, s. 11)

Boel Englund (2006) skrev en bilaga till den föregående rapporten där det även framgår att:

Läroboken roll som stöd i planeringsarbetet är något som bekräftas av den norska studien. En mycket stor andel av lärarna använder ofta läroböcker på ett antal områden i planeringen av sitt arbete och sin undervisning. Först och främst används böckerna som källa till stoff att presentera i undervisningen, men de tjänar också som utgångspunkt för val och organisering av stoff som källa till läsmaterial, skriftliga uppgifter och läxor för eleverna. (Englund, B. 2006, s. 9)

Även den lokala arbetsplanen är ofta gjord efter läroböcker, och oftast bara en. (Englund, B. 2006)

Att läroböcker ges en såpass hög legitimitet i lärarens arbete mot målen i läroplan och kursplan skapar ett intresse av en jämförelse mellan ideologin i Lgr 11 och, i detta fall, en samhällskunskapsbok anpassad för årskurs 9. I just årskurs 9 inom SO-ämnena används en lärobok *varje lektion eller varje vecka* (NU03), som dock ofta kompletteras av andra läromedel.

En jämförande analys av det slaget är nödvändig i diskussionen om läromedels plats och funktion i planering samt utförande av undervisning. Hur väl dessa ideologier stämmer överens med varandra är avgörande för användningen av det aktuella läromedlet då det är ett av lärarens uppdrag att förmedla och förankra den ideologi som uttrycks i Lgr 11. Min förhoppning är att denna uppsats kan vara ett stöd för lärare i diskussionen, planeringen samt inköpet av läromedel. Uppsatsen kan förhoppningsvis ses som ett inlägg, ett perspektiv, i detta arbete.

Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att jämföra ideologin så som den uttrycks i Samhälle i dag 9 Fokus (2013) med ideologin så som den uttrycks i Lgr 11. Syftet är *inte* att kategorisera någon eller någon del av texterna i befintliga politiska ideologier, utan lyfta fram vilka ideologiska aspekter de uppvisar.

För att uppfylla detta syfte ställer jag två huvudsakliga frågor till texterna:

Vilka ideologier (re)produceras i Samhälle i dag 9 Fokus?

Hur förhåller sig dessa till ideologin så som den uttrycks i Läroplanen för grundskolan 2011 (Lgr11)?

Tidigare forskning

I detta avsnitt kommer jag gå igenom liknande forskning samt forskning som är relevant för denna uppsats. Det finns ingen forskning som berör mitt valda ämne direkt, men jag har lyckats hitta forskning som ligger nära inpå och som har teorier och slutsatser som är relevanta. Mattlar (2008) har skrivit en avhandling som jag stötte på många gånger under perioden av inläsning inför skivandet av uppsatsen, där han undersökt ideologier i läromedel i ämnet svenska för invandrare. Englund, T. (2005) har skrivit, vad som kan uppfattas som, en klassiker inom forskning om läroplaner. Hans *Läroplanens och skolkunskapens politiska dimension* är av avgörande betydelse för denna uppsats då han teoritiserar att läroplaner är ett resultat av en politisk kamp mellan ideologier, att läroplaner uttrycker ideologier. Även Knain (2001) har undersökt läroböcker, men främst i norska läroböcker inom naturvetenskapliga områden. Knains slutsatser och tolkningar har varit av betydelse i mitt eget analytiska arbete. Johnsson Harries avhandling ger en överblick över hur läromedelsgranskningen i Sverige haft för avsikter, hur den de facto har gått till samt vilka resultat den kan ha haft. Hur den har gått till har jag utelämnat då jag inte ansett att de fall hon gått igenom i avhandlingen har avgörande betydelse för denna uppsats.

Jörgen Mattlar (2008) använder i sin avhandling en kombinerad kvantitativ innehållsanalys och en kvalitativ ideologianalys av läromedel inom ämnet svenska för invandrare (SFI), i syfte att blottlägga vilka ideologier som produceras i dessa. Han koncentrerar sig på kön, etnicitet och klass i fem läroböcker för gymnasiet. Vad han fann är att dessa läroböcker uttrycker en mängd olika värderingar och uppfattningar som gör att den fria läromedelsmarknaden framstår som ett område där en ideologisk maktkamp utspelar sig. Ideologier uttrycks, enligt Mattlar, antingen latent eller manifesta. Den latent i form av outtalade uppfattningar och värderingar vilka kan betecknas som hegemoniska. De manifesta uttrycken sker på en hegemonisk nivå där till exempel svensk barnuppfostran beskrivs. En annan form av uttryck betecknas som mothegemoniska där fokus ligger på en kritik av rådande normer. I analysen framgår det att till exempel kön och jämställdhet uttrycks på mycket olika sätt i de olika böckerna.

Genom analyserna av kön och jämställdhet har två ideologiska motpoler kunnat utkristalliseras i de fem läroböckerna. Ytterligheterna utgörs av tre läroböcker med en manifest jämställdhetsagenda baserad på ett konstruktivistiskt grundantagande, och en lärobok som har konservativa drag, saknar tydlig jämställdhetsagenda och visar essentialistiska tendenser i synen på kön. En av läroböckerna saknar en entydig jämställdhetsagenda och visar inte heller några entydiga konstruktivistiska eller essentialistiska ställningstaganden, varför den hamnar mellan ytterlighetspositionerna. (Mattlar 2008, s. 92)

Några av Mattlars (2008) teoretiska utgångspunkter är begreppen konstruktivism och essentialism där han kopplar konstruktivismen till vänstersidan i den svenska politiken med betoning på Socialdemokratin. Essentialismen kopplar han till högersidan med betoning på Moderaterna. Hur till exempel kön uttrycks i läroböckerna, konstruktivistiskt eller essentialistiskt, ger därmed indikationer på vilken politisk ideologi som författarna utgår ifrån. Mattlars analys av läroböckerna målar upp en bild av att den svenska historien är linjär, det vill säga att den gått från ett agralt samhälle och utvecklats positivt till dagens moderna samhälle. Även värderingar om till exempel barnuppfostran och jämställdhet beskrivs som allmänt goda i nutida Sverige. Innehållet och formen visar på en uppfattning om att läsaren avviker från denna beskrivning, det antas att dessa värderingar inte innefattas i läsarens uppfattning och det skapas ett tydligt *vi* och *de andra*.

Den gemensamma tendensen är att läroböckerna inte skildrar ett genuint mångkulturellt samhälle präglad av flerspråkighet, mångkulturell identitet och andra trosinriktningar eller livsåskådningar. Då det mångkulturella framträder begränsas det till att gälla en tämligen yttlig nivå. (Mattlar 2008, s. 122)

Ideologianalysen av klass är det avsnittet i avhandlingen där den ideologiska maktkampen märks tydligast. I två av läroböckerna han analyserat förmedlas till exempel en bild av att samhället byggs upp av löntagare inom offentlig sektor och att arbetarrörelsen arbetat för och lyckats ta stora delar av den svenska befolkningen på en klassresa ut ur fattigdomen.

I båda dessa läroböcker saknas nästan helt framställningar av entreprenörskap och företagande, vilket förstärker ett ensidigt arbetarrörelse- och löntagarperspektiv. (Mattlar 2008, s. 178)

Mattlar konstaterar även att det kollektiva har en framträdande roll i dessa till skillnad mot till exempel *På tapeten* som betonar det individualistiska. Att klasstillhörighet inte nämns samt att personbeskrivningar endast innefattar typiska arbeten som kräver högskolebehörighet anser Mattlar visa på liberala tendenser.

Tomas Englund (2005) argumenterar i *Läroplanens och skolkunskapens politiska dimension* för att läroplaner alltid har tillkommit genom en politisk kamp. Sociala krafter i samhället kämpar om makten, däribland statsmakten. I denna kamp möts olika ideologier, som bland annat bygger på olika intressen, och den dominerande ideologin konstruerar en läroplan. Men denna hegemoni är aldrig stabil, och oftast är den härskande gruppen beroende av koalitioner med andra intressen i samhället. Läroplanen måste då anpassas till hegemoniella utbildningsdiskurser och andra diskurser i samhället. Därav blir läroplanen en politisk kompromiss som ett försök att skapa en hegemoniell koalition med stöd från olika diskurser.

Huruvida en läroplan (vilket är ett uttryck för en dominerande ideologi) ska få genomslag, är avhängigt av i vilken mån den rådande hegemonin i samhället förskjuts i enlighet med denna dominerande ideologi eller inte. (Englund, T. 2005, s. 250)

Englund, T. beskriver de grundläggande tankarna, de bärande idéerna om utbildning som existerat historiskt i Sverige vilka han kallar för utbildningskonceptioner, vilka kan sägas vara ideologier i sig då de fyller de funktioner Englund ställt som krav för begreppet. Englund beskriver ideologibegreppet med att det är en pågående social process som vid en interpellation (när den uttrycks) "...talar om för individerna vad som existerar, vilka de är, hur världen ser ut och i vilket

förhållande de står till denna." (Englund, T. 2005, s. 144) Även värderingar ingår i interpellationen. Englund sammanfattar ideologibegreppet på följande sätt:

(...) ideologi (ses) som en enhet av idéer och materialiserade processer länkade till vissa totaliserande världsbildsuppfattningar, med mer eller mindre genomslag i människors tänkande och praktik. (Englund, T. 2005, s. 145)

Knain (2001) sammanfattar i sin artikel *Ideologies in school science textbooks* sina analyser av ideologier i vetenskapsläroböcker¹ i Norge. Han menar att eleverna inte endast lär sig om naturen utan även om den sociala världen. Eleverna lär sig om vetenskapens natur.

Students learn something of the nature of science and technology, the role of expertise in society, and their own relation to this expertise. (Knain 2001, s. 319)

Enligt Knain verkar det som att hur vetenskap framställs och vad som ingår i undervisning har betydelse för hur eleverna uppfattar hela begreppet vetenskap. En problematik han tar upp är att ifall den kulturella bakgrunden eleven besitter skiljer sig till den kultur inom vetenskapsvärlden som framställs kan skapa elever som ställer sig utanför vetenskapen, som inte anser den relevant eller intressant. Den ideologiska grunden till vetenskap som presenteras i skolan är därmed av intresse att analysera.

Knains slutsatser är bland annat att de läroböcker han analyserat, kan vara starkt inriktade på vetenskapens slutresultat och sätter läsaren i en passiv inlärningsposition. Hur saker och ting verkligen är, där modalitet är inte får en roll. Dock föll en av böckerna utanför denna slutsats. Genom att texterna fokuserar på vad som händer i världen, vad som verkligen händer, mellan objekt och med naturens lagar som aktörer. Genom att lämna människors påverkan utanför skapas ett direkt samband mellan vetenskapen om världen och världen och därmed skapas en diskurs om kunskapens äkthet. Det är verklig, odiskutabel kunskap som förmedlas eftersom det är naturen som gör det, utanför människors handlingar.

Scientific knowledge should be trusted because it is true knowledge, and scientists should be trusted for the same reason. (Knain 2001, s. 323)

Knain sätter upp tre krav för att allmänheten ska förstå vetenskap:

- . understanding some aspects of science content;
 - . understanding the scientific approach to inquiry;
 - . understanding science as a social enterprise.
- This list of dimensions of scientific literacy is commonly agreed upon in the literature, with slightly different phrasing (Miller 1983, Driver *et al.* 1996, Sjøberg 1997). (Knain 2001, s. 324)

Läroböckerna förmedlar en syn på vetenskapen med starkt fokus på individuella prestationer där en

¹ Ekeland, Johansen, Rygh, Busengdahl Strand (1997) *Tellus 8. Natur- og miljøfag for ungdomstrinnet* Oslo: Aschehoug.
Gjefsen, B., Myhr, S., Mñhle, A. (1997) *Natur- og miljøfag*. 8. klasse Oslo: Gyldendahl Undervisning
Gulbrandsen, J. E., Tanggaard, J. (1997) *Forsøk og fakta* Oslo: NKS-Forlaget
Isnes, A., Kristensen, T., Tysdahl, B., O' sttveit, K. (1997) *Helix 8* Oslo: J. W. Cappelen's Forlag as

tydlig metod används där det ställs en hypotes som sedan prövas i experiment, även teknologiska framsteg ges äran, eller förtjänster för nya upptäckter. Att olika förförståelser, normer och utgångspunkter kan påverka resultat utelämnas samt att det ofta existerar motstridiga teorier. I diskussionsdelen skriver Knain om fördelarna med den ideologi läroböckerna påvisar:

There are several obvious advantages with this ideology. It makes it easy to understand how scientific knowledge expands and accumulates. It makes possible a fairly clear and concise description of what science is. Furthermore, the sender, understood as the scientific community and others who want the public to trust science, may hope to establish trust in this way, namely, science should be trusted because it provides true knowledge about how the world really is. (Knain 2001, s. 326)

Anna Johnsson Harrie (2009) behandlar i sin avhandling den statliga granskningen av läromedel mellan 1938-1991. Genom en genomgång av tidigare forskning menar hon att läromedel, trots stora förändringar i samhället, har en stark auktoritär ställning. Läromedel kan ses som ett utförande av läroplaner och kursplaner där dessa behandlar vad som ska göras i undervisningen medan läromedlen de facto gör undervisning. Hon påpekar att läromedel påverkar undervisningen men det finns även andra faktorer så som statens påverkan via juridiska, ideologiska och ekonomiska styrmedel. Hon intresserar sig speciellt för samhällskunskapsämnet i skolan då det lätt kan påverkas av politiska intressen.

Samhällskunskapen inrättades av politiska skäl och det har fortsatt att förändras efterhand av politiska skäl, menar Bronäs och Selander (2009, s.23)

Själva granskningen av läromedel genomfördes för att säkerställa god kvalitet på papper, tryck, typografi, illustrationer, överensstämmelse med undervisningsplaner, objektivitet, språk, pris m.m. Efterhand ändrades uppgifterna för granskning och i slutet av perioden skedde en förhandsgranskning som en typ av konsumentinformation. Johnsson Harrie gör en koppling till övrig decentralisering och att granskningen av läromedel skulle gå samma väg. Genom en decentralisering av granskningen blev det till slut upp till skolor och i slutändan lärare som får ansvaret för att läromedlen som används håller god kvalitet. En betydande faktor till att granskningen lades ner är att en uppfattning om att denna form av styrning ej fungerade. Även en uppfattning om att själva granskningen visade tendenser på att vara godtycklig och beroende på vilken granskare som tillsattes, var en faktor som påverkade beslutet. Att påverka undervisningen genom läroplanen blev mer centralt istället. (Johnsson Harrie 2009)

Teoretiska utgångspunkter

I detta avsnitt kommer jag att gå igenom definitioner av, för uppsatsen, viktiga begrepp som är problematiska då de oftast är kontextberoende. Mångkultur analyseras i uppsatsen bland annat på grund av att debatten kring begreppet är omfattande och det används dagligen i media samt är ett begrepp som används i Lgr11. Ideologibegreppet är av största vikt att definiera då det ligger som grund för uppsatsen. Demokratibegreppet definieras bland annat på grund av att det läggs stor vikt vid detta begrepp i de dokument som här analyseras.

Demokrati

Demokrati är ett begrepp som kan innefatta många olika betydelser. Det finns ingen teori som står över alla andra, det finns ingen universell konsensus om begreppet. Jag kommer här gå igenom några olika teorier kring begreppet då det används i min analys och diskussion.

SOU 2000:1 sammanfattar olika teorier på ett enkelt och översiktligt sätt. En *elitistisk demokrati* förklaras vara en demokrati med fokus på institutionella aspekter. Det är via val där väljarna har olika eliter, experter, att välja bland. Stabilitet är av stor vikt och engagerade, insatta väljare är av stor betydelse.

I den *populistiska demokratin* ligger fokus på majoritetsintressen där resultatet blir att flertalet medborgares intresse tillgodoses. Ett antal fri- och rättigheter skyddar minoriteter. Målet är att allas intresse ska skyddas. (SOU 2000:1) Lindensjö (2008) förklarar majoritetsprincipen i den populistiska demokratin som att det är de flestas intresse som är av vikt. Det totala intresset är viktigare än om minoriteter förlorar på ett beslut ifall majoriteten vinner lika mycket. ”Om majoriteten får avgöra är fler nöjda än missnöjda.” (Lindensjö 2008, s. 125) Det riktas kritik mot detta då det i många samhällen skulle innebära att vissa grupper alltid hamnar i minoritet.

I den *libertära/nyliberala demokratin* är individen i centrum. Rättigheter att själv välja vad man vill göra med livet är av vikt och statens inblandning ska ligga på ett minimum. Ett exempel ges där en ekonomisk fördelningspolitik är att betrakta som ett ingrepp mot individens fria vilja. Det kommunitära demokratiteoretiska idealet ses som ett slags motsatt till detta där gemenskapen lyfts fram och alla ska integreras i denna gemenskap med gemensamma mål. (SOU 2000:1) Lindensjö (2008) använder huvudsakligen Robert Nozick för sin beskrivning av den libertära/nyliberala demokratin där den enda beskattningen som bör ske är för ”(...) skydd mot våld, stöld, bedrägeri eller avtalsbrott(...)” (Lindensjö 2008, s. 128)

I en *deltagardemokrati* ligger individens rätt att påverka i fokus. Det ses som en form av plikt att delta i de gemensamma besluten, som sker i en decentraliserad maktordning. ”Om hon ska kunna utveckla sin potential, behöver hon leva i gemenskap med andra i en anda av jämlikhet, tillit och gemensamma intressen.” (SOU 2000:1 s. 22) Detta står som en slags grund till deltagande och en koppling till *direktdemokrati* kan göras då idealet är att kunna påverka direkt.

I en *mångkulturell demokrati* ligger fokus på rättigheter. En kategorisering av minoriteter är nödvändig då den främsta användningen av demokratin är att skapa en rättvisa i samhället, med sär rättigheter för olika grupper. (SOU 2000:1) Lindensjö (2008) förklarar att mångkulturell demokrati fokuserar på en rättvisa där definitionen av begreppet är att jämlikhet inte når en rättvisa, utan det krävs olika villkor utefter olika behov, beroende på vilka identiteter individer och grupper sällar sig till.

I den *deliberativa demokratin* ligger diskussion i fokus. Politiska beslut ska uppmuntras att diskuteras mellan medborgare. Argumentation i debatt är av stor vikt, där ett fritt samtal kan ske i syfte att få fram ”det gemensamma bästa. I en fri och öppen diskussion prövas förslagen.” (SOU 2000:1 s. 23) ”Argument skall avgöra och demokrati är den procedur varigenom så sker. (...) Legitim makt kan bara uppstå där människor i tvångsfritt samtal utvecklar gemensamma övertygelser.” (Lindensjö 2008, s. 142)

Genom en representativ demokrati (SOU 2000:1 kallar det även för partidemokrati) argumenteras för en deltagardemokrati med deliberativa kvalitéer. Kritik utdelas till bland annat lobbyverksamheter som äventyrar de värden den önskvärda demokratin innefattar.

Individualism/kollektivism

Gunn Imsen (2009) beskriver individualism och kollektivism i en kontext av undervisning. Hon sätter fokus på behov, individualism sätter individens behov först medan kollektivism sätter gemenskapens behov först. Genom Hans Tangerud förklaras att individualismen kan ingå i termer som "(...)"förverkliga sig själv", "självutveckling", "personliga intressen", "självständighet" och "utveckling baserad på egen förmåga och egna anlag" (s. 134). Dessa termer kommer från en äldre norsk läroplan. Kollektivism förklaras istället i termer som "Jämlig fördelning av resurser, solidaritet, demokrati och omsorg om de svaga" (s. 134). Med hjälp av David H. Hargreaves förklaras att i västvärlden, med engelska skolor som exempel, går individualismen framåt. Bland annat genom undervisning anpassad för enskilda individer trycks kollektivismen tillbaka. Det förklaras att kollektivisms tillbakagång sker genom individualismens framsteg, trots att det kanske inte var syftet. Jag tolkar detta som att det finns ett slags motsatsförhållande men där en diskursiv mix är möjlig i läroplaner med bitar från både individualism och kollektivism då båda typer av termer uttrycks i Lgr11 (2011).

Mångkultur

Begreppet mångkultur är problematiskt eftersom det kan användas för att begränsa enskilda kulturers utveckling samt att en jämförelse mellan kulturer möjliggörs. Istället för att det tillåts flera samtida identiteter och en blandning av kulturer kan de bli så att kulturer blir homogena och fokus hamnar på skillnaderna mellan kulturer. Individen tillåts endast att identifiera sig med en kultur, som då styr ramarna för denna individs kultur. (SOU 2007:50) Begreppet används av Lena Granstedt (2010) som "(...) inkluderande och som något som kan förena och knyta samman olika grupper." (s. 27) Men hon tar även upp problematiken att vid tal om olika kulturer sker det att de sätts in i en hierarkisk ordning vilket i sin natur är exkluderande. I 1960-talets Sverige betonades i konstruktionen av en invandringspolitik att tillåta andra kulturer vid sidan om den svenska, de tilläts att utvecklas vid sidan om. Detta kan ses som en utveckling från den tidigare invandringspolitiken där invandrare skulle assimileras och *bli som vi*. (SOU 2007:50) Dagens diskurs innefattar en integration och att utanförskapet ska minska. Intryck och erfarenheter ska blanda olika kulturer och diskursen kan kallas överskridande. En klar utveckling från en assimileringspolitik, via mångkultur som, så att säga, *sida-vid-sida*.

En sökning på Nationalencyklopedin gav inga resultat på *mångkultur* men ordet *mångkulturell* står för överskridanden och kulturella blandningar (NE).

De olika perspektiv på begreppet som existerar gör det till ett problematiskt begrepp att använda och kräver en definition i varje kontext.

Ideologi

Ideologibegreppet definieras på många olika sätt, men det går att finna stora likheter mellan några av de vanligast använda. Jag kommer här att kort redovisa några av definitionerna framstående forskare formulerat i syfte att illustrera likheterna. I denna undersökning har jag valt att använda mig av Ball & Dagers (2010) "working definition of ideology".

Det som kännetecknar en ideologi är att den uttrycker ett antal tankar kring samhället. Hur det är beskaffat, en utopi om hur det bör vara samt hur vägen till denna utopi bör se ut. Enligt Larsson (2006) finns det även ett antal sub-idéer, som till exempel hur näringslivet ska organiseras, tankar av mer konkret karaktär. Stig-Björn Ljungren (2002) karaktäriserar ideologier i tre punkter:

- en verklighetsbeskrivning (där valet av just denna verklighetsbild är värderingsbaserat),
- en värderande uppfattning om vad som är rätt och riktigt,
- och handlingsperspektiv resp. rekommendationer.

Herbert Tingsten generaliserar på ett likartat sätt ideologibegreppet till att innehålla tre olika element:

(...) grundläggande värdepremisser(...) (...) verklighetsomdömen (...) (samt) (...) konkreta rekommendationer, (Bergström & Boréus, 2013, s. 141²)

Ball & Dagger sammanfattar ideologiers funktioner i fyra aspekter:

an ideology is a fairly coherent and comprehensive set of ideas that explains and evaluates social conditions, helps people understand their place in society, and provides a program for social and political action. An ideology, more precisely, performs four functions for people who hold it: the (1) explanatory, (2) evaluative, (3) orientative, and (4) programmatic functions. (Ball & Dagger, 2010, s. 5)

Jag översätter dessa till 1) förklaring, 2) utvärdering, 3) orientering samt 4) program vilka jag nedan ger en närmare beskrivning av.

Förklaring

Som rubriken antyder förklarar den första aspekten hur samhället uppfattas. Varför är situationen som den är? Varför existerar till exempel fenomenen krig, finanskris och arbetslöshet? Dessa frågor, bland andra, ska en ideologi svara på. Till exempel förklaras kriminalitet av socialismen som ett resultat av kapitalismens förtryck av arbetarklassen. Enkelhet i syfte att den stora massan ska lätt ta till sig förklaringarna är enligt Ball & Dagger i ideologers intresse då en spridning av ideologin är det främsta målet. (Ball & Dagger 2010)

Utvärdering

De förklaringar av fenomenen i den förra aspekten utvärderas till något positivt eller negativt. (Ball & Dagger 2010) Till exempel kan olika ideologier uppfatta arbetslöshet med olika ögon. Nyliberalismen anser att arbetslösa människor är en samling individer som helst inte ska existera eftersom de inte är samhällsnyttiga utan endast utnyttjar samhällets resurser. (Bauman 2009, 2012) Den socialistiska fordismen såg arbetslöshet med helt andra ögon, arbetslösa var en arbetskraftsreserv som kunde kallas in vid toppar i produktionen. (Bauman 2009, 2012)

(...) it is clear that all ideologies provide standards or cues that help people assess, judge, and appraise social policies and conditions so that they can decide whether those policies and conditions are good, bad, or indifferent. (Ball & Dagger 2010, s. 5)

Utvärderingen ger därmed svar på hur man *kan* tänka kring olika fenomen och situationer, nya som gamla.

Orientering

I denna aspekt ryms de olika identiteter som en ideologi erbjuder. En ideologi måste erbjuda ett antal olika identiteter för att bäraren av ideologin, agenten, ska ha en uppfattning om var i samhället denne passar in. Till exempel erbjuder kommunismen agenter att identifiera sig som arbetare eller

² Bergström & Boréus hänvisar till Tingstens publikationer "Idékritik (1941)" och "Den svenska socialdemokratins idéutveckling 1 & 2 (1967)"

kapitalist. Olika ideologier erbjuder ofta olika identiteter som passar in i de andra aspekterna av ideologin i fråga. (Ball & Dagger 2010)

Program

I syfte att samhället ska närma sig ideologins utopi ger den uttryck för vad som bör och vad som inte bör göras för att nå detta för en ideologisk överliggande mål. Kommunismen uttrycker till exempel en vilja att bryta ner klassamhället och att allt ska ägas och fördelas lika i samhället. Nyliberalismen ses ofta som en ren motsats till detta då det utopiska samhället definieras som fritt från restriktioner av den fria marknaden och en stark individuell äganderätt samt samma möjligheter och chanser för alla individer. (Ball & Dagger 2010)

Metod

Ideologi är ett begrepp som inte har en hegemonisk definition. Ball & Dagger (2011) har konstruerat en definition, som jag ämnar använda mig av i denna undersökning. Innan jag lämnar en beskrivning av den skall nämnas att andra forskare konstruerat en liknande definition (Jmf. t.ex. Larsson 2006, Ljungren 2002 och Herbert Tingsten i Bergström & Boréus 2013). Ball & Dagger's "working definition" av ideologier kommer att vara den centrala utgångspunkten i undersökningen. De argumenterar för att samtliga ideologier har fyra funktioner som beskriver ideologin. En utförligare beskrivning av funktionerna görs i avsnittet "Teoretiska utgångspunkter". Vissa begrepp blir centrala i ideologier, Ball & Dagger argumenterar till exempel för att begreppet frihet är central i alla ideologier. Samtidigt är det ett "essentially contested concept" (Ball & Dagger, 2011, s. 9), vilket menas med att begreppet är relativistiskt beroende på i vilken diskurs det används samt att det hela tiden utmanas. Människans natur är även en central frågeställning inom ideologier, enligt Ball & Dagger. Dessa centrala begrepp kan beskrivas som de nodalpunkter som de anser ideologier skapar och skapas kring. Ball & Dagger's "working definition" är en generalisering av ideologier i syfte att konstruera en definition som överensstämmer med de politiska ideologier vi känner till idag, deras definition måste rymma samtliga ideologier. Den analys jag kommer göra behöver inte, och bör inte, vara så bred eftersom jag inte är ute efter att definiera begreppet ideologi.

Genom en form av diskursanalys kommer jag troligtvis finna att andra nodalpunkter är centrala i produktionen av ideologier i de aktuella texterna. Den typ av diskursanalys jag kommer använda mig av är en form av textanalys. I *Metodpraktikan* (Esaiasson m.fl. 2012) beskrivs diskursanalys som en slags verktygslåda där olika verktyg kan användas utefter vilken funktion man är ute efter. Det är även relativt vanligt att konstruera egna verktyg i forskningsprocessen. Det verktyg jag främst kommer använda mig av är de tidigare nämnda nodalpunkterna, vilka är återkommande begrepp eller förklaringar i texterna och som kan benämnas centrala (Bergström & Boréus, 2013). Ett exempel som kan illustrera dessa nodalpunkter kan utgöras av Jørgensen & Phillips (2011) beskrivning av identiteter inom diskurser:

Vad är det för en flytande signifikant som bildar "rubrik" för identiteten? Det kan till exempel vara "invandrare", "husmor" eller "arbetare". Man kan sedan undersöka hur nodalpunkten får innehåll genom att ekvivaleras med eller ställas mot andra signifikanter. (s.54)

Likväl som nodalpunkter blir centrala i identitetsbildning är de centrala i en ideologi, där de utgörs av de samlade värderingarna, men även utgör utgångspunkter för desamma. Nodalpunkter blir konstituerande och konstituerade inom ideologin på liknande sätt som diskurser är konstituerade och konstituerande för människors tänkande (Fairclough 1993).

Ball & Dagers (2011) *working definition* används alltså som en operationalisering på de dokument jag analyserar medan diskursanalysens teoretiska begrepp *nodalpunkter* används som operationella indikatorer. Även *working definition* använder sig av vissa nodalpunkter men på ett generellt plan för ideologier i stort, vilket gör att det krävs andra operationella indikatorer för att nå målet med operationaliseringen i min uppsats. Valet av dessa operationella indikatorer kan alltid kritiserats men genom min första analys av dokumenten anser jag att begreppsvaliditeten är god, då det är troligt att andra skulle göra samma analys. Valet av operationella indikatorer har troligtvis alltid någon koppling till forskarens förförståelse, utbildning, och mitt fall är på inget vis unikt. Min bakgrund med att jag går sista terminen på en femårig lärarutbildning med samhällskunskap som huvudämne spelar givetvis en roll i vilka indikatorer jag finner som värda att analysera närmare. Att en tanke på min framtida yrkesutövning som samhällskunskapslärare alltid funnits i bakhuvudet spelar även det en roll. Jag har under hela arbetets gång jämfört mina anteckningar och analyser med det teoretiska materialet vilket har resulterat i att till exempel slarvfel upptäckts och korrigerats. Tillsammans med en god begreppsvaliditet och en god reliabilitet ger det slutsatsen att resultatvaliditeten är god. (Esaiasson m.fl. 2012)

Jag har läst igenom de etiska riktlinjerna i Vetenskapsrådets ”God forskningssed” (2011) och drar slutsatsen att några risker att bryta mot dessa principer ej förekommer.

Material och avgränsning

Materialet för uppsatsen består av *Samhälle i dag 9 Fokus* (2013) samt *Läroplanen för grundskolan* (2011) med tillhörande kursplan i samhällskunskap. Förlaget utger inga siffror vare sig på försäljning eller vare sig på storlek av upplagan men jag har under min VFU sett den användas och har en skola valt att köpa in den är det inte helt otänkbart att även fler tagit samma beslut. I *Läromedlens roll i undervisningen* (2006) framkommer även att det ofta endast används en lärobok i undervisning och planering. Läroplanen samt kursplanen i samhällskunskap (Lgr 11) valdes för att det är i de dokumenten som lärarens uppdrag tydligast formuleras, de kan ses som en arbetsorder från regering och Skolverket. Det är dokument som alla lärare och i viss utsträckning även övrig personal som arbetar inom skolan måste förhålla sig till. Läraren ska bygga sitt arbete kring de värden och uppdrag som framkommer i dessa. Dock är läroplaner, enligt Tomas Englund (2005), en konstruktion av ideologiska och politiska kompromisser. Detta resulterar i att de på vissa punkter är motstridiga, till exempel argumenterar Magnus Persson (2005) för att värdegrunden och etiken i Lpo94 är statiska men att eleven samtidigt ska fostras till pluralism, med betoning på mångkulturbegreppet.

Kritik som kan riktas till valet av metod skulle kunna vara att en annan empiri kanske skulle resultera i andra nodalpunkter och därmed resultat. Då förlaget ej vill ge ut några försäljningssiffror skulle undersökningen främjas av ett större empiriskt material, som det dock tyvärr inte finns varken tid eller utrymme för i en uppsats som denna. På grund av detta kan undersökningen tolkas som snäv vilket, enligt Esaiasson m.fl. (2012), kan vara en styrka då risken för att resultatet är förutfattat minskar i relation till mängden empiri. Dock ökar risken för att missa något som skulle uppkomma i en bredare studie. Min förförståelse kan även ha inverkat på resultat och val av empiri men vägs förhoppningsvis upp av att arbetet redovisats tillräckligt tydligt. Jag har med tanke på uppsatsens förväntade storlek valt att inte göra någon analys av till exempel bilder, typsnitt och rubriker, grammatik m.m. vilket kanske skulle leda till ett annat resultat.

Resultat och Analys

I detta avsnitt presenterar jag de texter jag använt mig av men eftersom att det vid läsning av texter alltid sker en tolkning innefattar avsnittet samtidigt analysen.

Ideologitryck i Lgr 11

I detta avsnitt presenterar jag Lgr 11 och analysen av dem utifrån Ball & Dagers (2010) *working definition*.

Förklaring

Lgr 11 är inte en officiellt ideologisk text och uttrycker därmed inte explicit några samhällsproblem i förklaringen av samhället. Men på samma sätt som lagtexter kan analyseras för att dra slutsatser om ett önskvärt samhälle av författarna, kan underliggande uppfattningar antas existera även i Lgr 11. Vissa antaganden, normer och värderingar måste ligga i bakgrunden för att texten ska se ut som den gör, av typen: Hur måste författaren ha tänkt för att skriva så?

De nodalpunkter som framkommer i analysen av Lgr 11 är demokrati, mångkultur, inflytande, socioekonomiska klasser, utveckling, perspektiv samt ansvar.

I en tolkning av Lgr 11 beror skillnader i samhället så som ekonomi, makt och inflytande på att människor är av olika kön, etnicitet och har olika socioekonomiska bakgrunder.

Skillnader mellan människors ekonomiska resurser, makt och inflytande beroende på kön, etnicitet och socioekonomisk bakgrund. (Lgr11 s. 203)

Förklaringen av det svenska samhället fokuserar på att det består av ett antal minoriteter men en stor majoritet, vilka har olika kulturella normer och värden. De olika kulturerna har olika former av inflytande på varandra och det råder mångkultur. Näringslivet, politik, familjer, individer och föreningslivet är en annan indelning av samhället i Lgr 11. Det nuvarande systemet av en representativ parlamentarism i Sverige, där läsaren väljer mellan olika partier står för demokratisynen. Elever ska läras vara en god medborgare som får mer ansvar i skolan relativt till mognads- och kunskapsnivå.

Informationen och formerna för elevernas inflytande ska anpassas efter deras ålder och mognad. (Lgr11 s. 203)

Eleven, skolan och samhället utvecklas över tid för att anpassa och anpassas av samhället.

Lgr 11 uttrycker på flertalet ställen att det existerar olika perspektiv, olika sätt att se på till exempel levnadsvillkor samt att olika åsikter om samhället existerar.

Utvärdering

(...) inse de värden som ligger i en kulturell mångfald. (Lgr11 s. 7)

Bland andra är detta ett citat som visar att Lgr 11 uttrycker mångkultur som övervägande positivt och ska främjas aktivt.

Att kön, etnicitet och socioekonomiska klasser skapar skillnader i samhället ses som negativt. Föreningsverksamhet och näringsliv är nödvändigt för samhället och klassas som positivt. All form av utveckling är positivt, likaså elevens individualism. Konsensus råder angående det rådande demokratiska systemet, vilket uttrycks tydligast genom användningen av ordet *demokrati* i bestämd

form singularis. Systemet är positivt och ska försvaras. Olika normer och värden i samhället existerar där Lgr 11 motsäger sig själv; det är rimligt att anta att de stycken som ger direktiv snarare än förklaringar kan ses som mer auktoritativa och därmed är andra normer och värden än de från väst och kristna, negativt.

Att det existerar olika perspektiv, synsätt och åsikter är positivt då det ger eleven möjligheten att utveckla en förståelse om sig själv och andra.

Orientering

Eleven beskrivs i Lgr 11 som en egen individ med egna erfarenheter, normer, värden och kunskaper. Skolan ska sedan utveckla den beskrivna individualismen där de identiteter som erbjuds är baserade på grupp så som religion, kön, socioekonomisk klass, etnicitet och, kanske framför allt, kunskapsnivå som gruppindelning. Eleven kan beskrivas som en bra eller dålig medborgare,

Skolan ska i samarbete med hemmen främja elevers allsidiga personliga utveckling till aktiva, kreativa, kompetenta och ansvarskännande individer och medborgare. (Lgr11 s. 9)

tillhöra olika majoritets- eller minoritetsgrupper i samhället, vara självständig och en god entreprenör eller vara beroende av andra.

Den kritiska eleven, är en annan identitet som erbjuds.

Genom undervisningen ska eleverna också ges förutsättningar att utveckla kunskaper om hur man kritiskt granskar samhällsfrågor och samhällsstrukturer. (Lgr11 s. 199)

Eftersom kravet i kursplanen i samhällskunskap endast uttrycker att förutsättningar ska ges, är även en identitet som jag kallar den okritiska eleven, möjlig.

Program

Lgr 11 uttrycker ett utopiskt samhälle där mångkultur råder med definitionen av begreppet som tillåtande. Det är i kulturen från väst med inslag av kristendom som skolan ska fostra och förankra i eleven. Eftersom den betecknas västerländsk och kristen i Lgr 11 utesluts många tolkningar av kulturen, trots att inte några värden och normer definieras explicit. Andra kulturer och individers avvikande från denna kultur ska tolereras. Mångkultur beskrivs i positiva termer på flertalet ställen i Lgr 11 där eleven ska ta avstånd från förtryck, vilja att handla med andra människors bästa för ögonen och samspela med människor utifrån kunskap om andra kulturer o.s.v.

En tolkning av Lgr 11 uttryck för utopiska tankar i förhållande till demokrati är att samhället i stort sett nått fram. Genom övning och inflytande över lektionerna i fråga om innehåll och metoder ska demokratin främjas. Inflytandet ska ökas gradvis i skolan i takt med elevernas mognadsnivå. Lgr 11 fokus på inflytande på politik för eleverna sker främst med kunskap om olika politiska partier och ett val mellan dem. Utveckling kan tolkas som att eleverna ska lära sig de värden och normer skolan står för och aktivt visa att de tagit till sig dessa. Det är positivt med utveckling inom alla nodalpunkter.

Samhälle i dag 9 Fokus ideologiuttryck

Lärobokens disposition: Boken är uppdelad i sju olika kapitel. 1) Ekonomin, marknaden och samhället. 2) EU, Europa och världen. 3) Mat - politik, pengar och beslut. 4) Länder i världen. 5) Fattiga och rika i världen. 6) De mänskliga rättigheterna. 7) En orolig värld.

För att uppfylla syftet med uppsatsen kommer jag i detta kapitel utgå från den tidigare analysen av Lgr11 men även ge en utförlig redovisning och analys i syfte att ge läsaren en helhetsbild av hela läroboken. Ur ett ideologiskt perspektiv, uttrycker Samhälle i dag 9 Fokus (2013) samma förklaringar, utvärderingar, identiteter och program som Lgr11?

Förklaring

Läroboken ger en mycket förenklad bild av samhället med få problematiseringar, och där de existerar är de relativt ytliga. I detta kapitel ger jag även en relativt resultattung framställning av boken för att läsaren även ska kunna få sig en uppfattning av helheten av den.

Läroboken beskriver ett samhälle uppdelat i ett antal marknader, till exempel arbetsmarknad, bostadsmarknad och finansmarknad. Dessa marknader beskrivs med en mycket kort beskrivning av tillgång - efterfråganmodellen. Skillnader i samhället förklaras utifrån denna modell där framgång på arbetsmarknaden är orsak till högkonjunktur och misslyckande på densamma är orsak till lågkonjunktur.

Politik beskrivs som en dikotomi mellan höger och vänster där höger står för fri marknad och vänster för statligt ägande och drift av offentlig sektor. Ekonomi beskrivs på nationalekonomisk nivå där banken är som ett nav i hanteringen av lån och sparande. Aktiemarknaden beskrivs enligt tillgång - efterfråganmodellen. Även import och export följer denna modell. EU beskrivs i huvudsak i ekonomiska aspekter och en konflikt målas upp mellan länder inom EU som får stora bidrag för jordbruk. Invandring beskrivs i termer av personer från länder utanför EU och det finns personer inom EU som är motståndare till invandring. Åsikter om invandring beskrivs som nationers åsikter. En problematik kring fiske och miljö konstrueras där politiker spelar huvudrollen. Även inom EU ges politiker huvudrollen kring miljöfrågor.

USA beskrivs som den enda stormakten och en problematik målas upp med det beskrivs som att en del anser att USA är ett demokratiskt föredöme och andra anser att USA är fienden. ”För en del är USA ett demokratiskt föredöme och det enda land som kan förhindra eller stoppa stora konflikter. För andra är USA den stora fienden.” (s. 44)

Demokratin presenteras som en ren representativ deltagardemokrati där folket röstar i olika val. Det konstateras att invandrare i USA har till exempel sämre löner och kortare livslängd än övrig befolkning. Beskrivningen av Ryssland görs med betoning av historien med främst Sovjet och kommunismen. Kalla kriget mellan USA och Sovjet behandlas kort och stora skillnader i levnadsstandard mellan länderna existerade. En problematik angående demokrati i landet beskrivs där Pussy Riot får agera exempel. President Putin beskrivs som en begränsare av demokratiska friheter. I beskrivningen av Tyskland läggs tonvikten på förbundskansler Merkel och att landet består av till hög grad självstyrande delstater men med en gemensam regering på nationsnivå, som ofta består av flera olika partier. Demokratin nämns med fokus på deltagardemokrati. Kina beskrivs som ett kommunistiskt land där endast fem procent av befolkningen har något att säga till om. Marknaden har släppts friare på senare år men en problematik kring demokrati formuleras med fokus på avrättningar av meningsmotståndare. Ekonomin växer snabbt på grund av de många fabriker med lågavlönade arbetare. Invånarna i storstäderna beskrivs ha en hög levnadsstandard. Ett-barnspolitiken problematiseras genom att belysa att pojkar är mer önskvärda vilket leder till att regeln bryts mot och att döttrar dödas, samt att det därmed blir svårt för män att hitta en kvinna att gifta sig med.

Bangalore, Indien, beskrivs som en modern storstad i likhet med New York. Skyskapor täckta av glas, berömd skola och dataindustri exemplifierar detta men en bit utanför staden råder fattigdom och omoderna samhällen. Landet har demokrati med relativt självständiga delstater. Indien har en

mycket stor befolkning och stora socioekonomiska klyftor. "Indien är industriland och utvecklingsland på samma gång" (s.57) Industrin beskrivs kort men det står ingenting om varför Indien är ett utvecklingsland. Det förklaras att en del ekonomer tror att Indien, och Kina, kommer bli världens största ekonomier i mitten på 2000-talet.

Fattiga och rika i världen:

I det här kapitlet ska du studera olika sidor av fattigdom. Du får till exempel veta att många har alldeles för lite mat och att fattiga har sämre hälsa än rika. Du kan också läsa om hur kvinnor har det. (s.59)

FN tar reda på om ett land är utvecklat eller inte genom ett antal frågor. Länder i Afrika ges som exempel på typiska outvecklade länder. Världsbanken nämns med att den lånar ut pengar till fattiga länder. Hälsa förklaras vara ojämlig där kvinnor, fattiga samt befolkning på landsbygden har sämre hälsa. Medellivslängd förklaras och Japan ges som exempel med hög medellivslängd medan Mali, i Afrika, har låg. Ryssland förklaras vara inne i en trend med sjunkande medellivslängd på grund av arbetslöshet och att många dricker mycket alkohol och intar andra droger. Att satsa på barnen förklaras vara det bästa sättet att jämna ut ojämlikheten. Ett exempel ges som riktar sig till läsaren att leva sig in i en fattig flickas arbete i ett annat hushåll.

Fackföreningar och andra organisationer försöker få politiker att stifta nya lagar som kan hjälpa kvinnor. (s.62)

Brist på mat förklaras med att en del har för mycket och en del för lite. Rika familjer och företag i Afrika och Sydamerika odlar mat som inte befolkningen kan äta (bananer, majs och kaffe) medan det vore bättre om det odlades ris, vete och grönsaker. Ökad konsumtion av kött i Kina och Indien ges som förklaring till varför vete och därmed bröd har blivit dyrare. Brist på mat förklaras också bero på krig, rika människor med land som kan ges till fattiga, torka och skadeinsekter. Genmanipulerade grödor beskrivs som en lösning på problemet.

Kvinnor beskrivs som de som odlar jorden i fattiga länder, för att sälja på marknader och få in pengar till hushållet. De kan ibland få låna små summor pengar för att förverkliga en affärsidé som ofta gör att lånet kan betalas tillbaka snabbt.

Befolkningsökningen i världen beskrivs där södra Asien, Afrika och Sydamerika står för merparten. Att utbilda flickor ges som en lösning då det gör att flickor föder färre barn då de utbildas i sex och hälsa, att sköta jordbruk samt att räkna.

Att ett fattigt land inte är mera utvecklat förklaras bland annat bero på orättvisa tullar i andra länder som gör att de inte kan sälja sina varor. En annan orsak är att utländska företag tar med sig stora vinster ut ur landet och endast ett fåtal i landet blir mycket rika. Stora skulder till utländska banker beskrivs också vara en orsak, men en del av de fattigaste länderna i Afrika slipper betala tillbaka. Politiker och rika familjers vänskap förklaras också vara en orsak till fattigdom i ett land.

Genom FN har världen blivit bättre, med färre mycket fattiga människor och i de flesta länder går barn i skolan. Sverige ger pengar till fattiga länder genom bistånd. Läsaren kan påverka genom att köpa rättvisemärkt mat samt ringa, skicka e-post, sms, demonstrera, chatta, blogga, och skriva insändare. Vid 18 års ålder får man rösta på de politiker man tycker bäst om.

Mänskliga rättigheter: Bildtext: "Do unto others as you would have them do unto you." (s. 72)

FN, med 193 medlemsländer, har bestämt att mänskliga rättigheter är att alla människor är lika mycket värda, att alla ska ha rätt att gå i skolan, vara frisk, ha ett boende, vara med och bestämma i samhället och inte ska behöva svälta. Liv, frihet och personlig säkerhet, yttrandefrihet, rättvis rättegång, mat kläder och bostad, gifta sig med vem man vill och bilda familj, god hälsa, utbildning

och arbete. Dessa förklaras i en bild med text vara en del av de mänskliga rättigheterna som totalt är 30 stycken. Eleanor Roosevelt var ordförande i den grupp som 1949 arbetade fram dessa. Det är ingen lag men FN kontrollerar att de följs genom organisationer så som Amnesty och BRIS. Om något är fel talar FN om detta (kritiserar). Sverige har fått kritik för att ensamma flyktingbarn inte tas om hand på ett bra sätt.

Organisationer förklaras hjälpa till vid till exempel naturkatastrofer. Stora organisationer exemplifieras där till exempel Röda Korset ger gratis läxhjälp till invandrarbarn. Även små organisationer nämns där till exempel leksaker samlas in till fattiga barn i Ryssland. FN startar skolor där mänskliga rättigheter lärs ut.

Brott mot mänskliga rättigheter exemplifieras med att Frankrike körde ut 700 romer ur landet, eftersom de störde ordningen. EU och FN protesterade och många i Frankrike tyckte att beslutet var fel. Men många tyckte även att det var rätt och partier i Frankrike hoppades kanske att de skulle få fler röster om romerna kördes ut. Rösterna var viktigare än protesterna från FN och EU. FN försöker tala med landets ledare i sådana situationer och om inte det hjälper kan landet straffas av FN genom förbud mot handel, som kan beslutas av Frankrike, Kina, Ryssland, Storbritannien och USA och alla fem måste vara överens. Speciella domstolar kan även döma personer till fängelse för brott mot mänskliga rättigheter i krig. I dessa krig förbjuds ofta media men mobilkameror och sociala medier beskrivs som ett möjligt hot mot dessa ledare.

Barnkonventionen beskrivs där datumet för FN:s beslut borde firas av alla barn. Den gäller för alla under 18 år och beskrivs i punktform:

Barn ska få gå i skolan och lära sig läsa och skriva. Barn ska inte ha farliga arbeten. Barn ska få äta sig mätta. Barn ska inte vara soldater i krig. Barn har rätt att säga vad de tycker. Barn har rätt att tänka fritt och tro på vilken gud de vill. Barn som har ett funktionshinder ska få hjälp. (s. 80)

Miljoner barn får inte gå i skolan, men det blir bättre och små förändringar kan göra att fler får börja i skolan. Att skipa skoluniform, ge gratis mat i skolan och att bygga ordentliga toaletter samt att vägen till skolan är trygg för flickor är viktiga punkter för att fler ska kunna gå i skolan. Rädda Barnen, och UNICEF i FN:s regi beskrivs som organisationer som arbetar för detta. Till exempel visas en bild på en låda från FN som beskrivs innehålla allt en lärare behöver.

FN:s styrelseform beskrivs med Generalförsamlingen och Säkerhetsrådet som viktigaste organ. Generalförsamlingen består av en person från varje land som kan rösta och varje röst räknas lika. Generalförsamlingen beslutar om budgeten men övriga beslut är så kallade rekommendationer. Säkerhetsrådet kan däremot besluta om andra saker som till exempel att ett land inte får tillverka kärnvapen. Femton medlemmar är med i rådet och Frankrike, Kina, Ryssland, Storbritannien och USA är ständiga medlemmar. Övriga medlemmar är med i två år innan en rotation.

Beslut i FN förklaras ibland ta lång tid då många måste vara överens. FN tar ut en medlemsavgift men till exempel USA betalar inte i tid vilket ger FN problem med pengar. FN delar ut mat, borrar brunnar och utbildar lärare.

En sak är säker - världen behöver FN. (s. 83)

Konflikter beskrivs som att människor vill olika saker och inte kommer överens. Till exempel blir det konflikt om det inte finns vatten till alla inom ett område och konflikten kan utvecklas till krig. Det pågår cirka 40 konflikter med vapen inblandat och de flesta är mellan grupper men det förekommer konflikter mellan länder också.

Det finns grupper av människor som använder våld och sprider skräck för att påverka samhället. De kallas terrorister. (s. 85)

Attacken på World Trade Center 2001 nämns som ett exempel på terrorism. Det blir sällan krig på platser där människor har det bra, och om de mänskliga rättigheterna respekterades skulle konflikter minska i världen.

Israel och Palestina-konflikten presenteras. Israel beskrivs som en modern stat där de flesta är judar. I Gaza och Västbanken bor palestinier. Hitler lät döda flera miljoner judar, andra världskriget tog slut 1945 och Hitler var död. Efter det bestämde FN att Palestina skulle delas in i en judisk och en arabisk stat. Judarna började flytta dit från länder i Europa och kallade det nya landet för Israel. Grannländerna startade krig mot Israel, vilket de förlorade och halva den palestinska befolkningen måste fly. 1967 blev det krig igen, där Israel ockuperade delar av palestiniernas mark. Palestinierna är fattiga och är beroende av pengar från omvärlden.

Både judar och palestinier tycker de har rätt till samma område. (...) Israel har en stor armé med moderna vapen. Palestinierna har ofta använt terror. De har även fått vapen från andra länder. (s.87)

Konflikten mellan Indien och Pakistan börjar presenteras med att Kashmir är ett mycket vackert område som båda länderna vill styra över. Men konflikten existerar även på grund av att det i Indien lever flest hinduer och i Pakistan flest muslimer. Båda grupper finns i Kashmir. Uppkomsten av Pakistan förklaras genom att det i Indien, när de blev självständiga från Storbritannien, fanns både muslimer och hinduer. De kunde inte samarbeta och Pakistan bildades.

Pakistan blev ett land för muslimer, och Indien blev ett land där det bodde flest hinduer. Men 15 miljoner människor hade hamnat i "fel" land. (s. 88)

Det förklaras att människorna hellre ville bo i det andra landet och många människor flyttade. Ledaren i Kashmir bestämde att det var Indiskt område, men muslimerna blev upprörda för de ville ju tillhöra Pakistan. Krig utbröt, men FN tvingade ledarna att sluta fred. Ibland hotar de varandra, och det är särskilt otäckt för de har kärnvapen båda två, menar läroboken. En okänd muslim i Kashmir citeras där hen säger att nästan alla i Kashmir vill att Kashmir ska tillhöra dem som bor där.

Den arabiska våren presenteras först med att beskriva Mohammed Bouazizi, Tunisien, som tände eld på sig själv i frustration över tvingade mutor till polisen och att de bestämde att han inte fick sälja sina varor utanför moskén. Tunisien var en diktatur där många längtade efter demokrati. När ryktet om Mohammed spred sig började demonstrationer, också i andra länder i norra Afrika. Ledarna i Tunisien, Egypten och Libyen störtades 2011, som kallas Den arabiska våren. Det blev val i länderna och i Tunisien och Egypten vann islamistiska partier:

(...) alltså partier som ville ha en muslimsk stat med muslimska lagar. (...) Det var fel partier som vann, tyckte många av dem som protesterat. Men i en demokrati vinner det parti som får flest röster. (s. 91)

I Libyen fortsatte olika grupper att strida eftersom det inte fanns tydliga regler om hur ett valresultat skulle behandlas.

Försvar i Sverige:

Det svenska försvaret har tre delar: armén, marinen och flygvapnet. Armén ska försvara landområden. Marinen ska försvara havet och kusterna. Flyget ska försvara Sverige om fienden anfaller från luften. (s. 92)

Idag är utbildningen till soldat frivillig, dit både pojkar och flickor kan söka, och det finns inte lika många soldater som förr. Riksdagen och regeringen anser att det inte behövs eftersom risken att ett annat land ska anfalla är liten. Utbildningen är för att lära sig att försvara Sveriges gränser, hjälpa till vid naturkatastrofer och svåra olyckor och att skydda människor i andra länder och se till att det blir fred. Svensk militär har varit i 60 länder.

Det civila försvaret ska se till att människor får mat, kläder, skola, sjukvård, vatten och värme i krigstid. Kommunen ska tillhandahålla skyddsrum.

Utvärdering

I detta avsnitt går analysen vidare på ett något djupare plan där jag belyser vilka värderingar som uttrycks i läroboken. För att göra analysen så tydlig som möjligt har jag valt att fokusera på en dikotomi mellan positivt respektive negativt. Nackdelen med detta är att vissa värderingar ej kan kategoriseras på en sådan snäv skala, utan hamnar någonstans mitt emellan. Jag anser dock att fördelarna överväger nackdelarna i detta fallet.

Synen på marknad i läroboken kan tolkas som mycket positiv då hela samhället beskrivs som uppbyggt av marknader. Marknaden beskrivs som självreglerande av priser och tillgång där kunden genom efterfrågan har en stor makt. Företag tillverkar det som kunden vill ha och sätter de priser kunden vill betala. Reklam beskrivs som ett sätt att få kunderna att köpa saker de egentligen inte behöver, detta problematiseras dock inte vilket kan tolkas som att det är en effekt eller ofrånkomlig metod för marknaden. Fri konkurrens beskrivs som en tävlan om kunderna där monopol blir en motpol där kundernas makt försvinner. Genom monopol har kunderna inget utbud att välja mellan och inte har möjlighet att pruta på priset, vilket de har i en fri marknad med konkurrens. Att hindra konkurrens eller att endast ett företag erbjuder en viss tjänst eller vara kallas monopol. Systembolaget eller Svenska Spel nämns inte. Genom ett antal bilder visas ett kretslopp av pengar med offentlig sektor, hushåll och arbetsplatser. Högkonjunktur är positivt och lågkonjunktur är negativt, där fokus ligger på den enskilda arbetstagarens framgång på arbetsmarknaden.

Politik beskrivs som en dikotomi mellan vänster – höger. Det tidigare avsnittet om marknaden som en positiv kraft i samhället där ett annat system verkar vara otänkbart, fortsätter i lärobokens avsnitt om politik. Höger beskrivs som marknadspositiv och ordvalen som används sätter högern i normskapande position.

...företag ska få *sköta sig själva*. Staten ska *blanda sig* i så lite som möjligt. (...) *kunderna*, ska bestämma vad företagen ska producera. (min kursivering, s. 15)

Vänstersidan i dikotomin kan tolkas som en avvikande position och ett citat belyser detta.

Staten ska äga de viktigaste naturtillgångarna i ett land, säger vänstern. Ingen ska ha rätt att bli rik på andras arbete. (s. 15)

Ett citat som ger tydligare kopplingar till den klassiska kommunismen än vänsterpartiet i dagens Sverige, som i allmänt tal räknas som det partiet som ligger längst åt vänster i riksdagen. En slutsats som därmed är möjlig är att högerpolitik uttrycks i positiva termer och framställs som norm, medan

vänsterpolitik är avvikande och negativ. Högerpolitiken beskrivs som samhällsnyttan vilket saknas i beskrivningen av vänsterpolitiken.

Banker och aktiemarknad beskrivs i termer om hur det är, med fyra stycken som beskriver ränta och amortering och vad som kan tänkas vara orsak till att företag och privatpersoner kan behöva låna pengar. Den sista meningen om banker meddelar att skillnaden mellan räntor på sparade pengar och utlånade pengar ger bankerna stora inkomster. Med en överhängande del av texten som beskriver hur det är och endast en mening om vinsterna kan det tolkas att banker är essentiella i samhället och de stora vinsterna är ett ofrånkomligt resultat av deras verksamhet. Banker beskrivs alltså som positivt.

Import och export beskrivs där en sammanfattning görs, det är bra för ett land att exportera mer än importera. En slutsats som görs i läroboken är att alla länder därmed försöker att exportera så mycket som möjligt. Export ses alltså som positivt och import som negativt.

BNP fastställs som den metoden som används för att mäta välstånd, $BNP/antal\ invånare = välstånd$. Detta gör att det troligtvis endast finns en möjlig tolkning, ett lands totala inkomst/invånare är positivt om det är högt, sammansättningen av befolkningen och dess inkomster har ingen betydelse för välstånd.

EU beskrivs i positiva termer och övervägande i ekonomiska termer.

Unionen är en grupp länder som arbetar tillsammans och stödjer varandra för allas bästa. (s. 21)

Läroboken fokuserar på samarbete och att komma överens inom EU. Det finns frågor där alla inte tycker lika men ”Ändå kommer de ofta överens till slut.” (s. 23)

Regleringar av broar, badstränder med mera beskrivs som säkerhetskrav och dataövervakning som ett resultat av flera terroristattacker. Dessa avsnitt kan tolkas som ett stöd för EU.

Andra avsnitt i läroboken om EU kan tolkas som negativa aspekter av ett medlemskap i unionen, främst för rika länder. Rika länder förklaras betala mer i medlemsavgift och

Ett fattigt land *tjänar* på att vara med i EU, eftersom det får mer i stöd än det betalar i medlemsavgift. För ett rikt land är det tvärtom. (min kursivering, s. 28)

Ett motsatsord till *tjäna* är *förlust*, vilket belyser värderingen i ett medlemskap inom aspekten angående medlemsavgift. I inledningen var EU *för allas bästa* medan det senare citatet fångar upp en kritik mot att rika länder betalar mer, de går med förlust.

De största bidragen går till bönderna, bland annat för att odla ”särskilt viktiga eller ovanliga växter.” (s. 28) Ett av målen är även att skapa ett miljövänligt jordbruk med närproducerad mat. Det målas upp en stor konflikt med bidragsfusk eftersom EU ej kan kontrollera alla ansökningar. Det förklaras att en del länder vill att bidragen ska minska men de länder som får en stor del av dem protesterar för att inte *reta* bönderna. Värderingar kring jordbruksbidragen kan tolkas som tudelat, det är positivt och nödvändigt för att odla viktiga och ovanliga växter men fokus ligger på felaktigt utbetalda bidrag, där bönderna *fuskar*. Det lämnas inget utrymme för krångliga ansökningar eller missuppfattningar. Anmärkningsvärt är även att det inte nämns någonting om protektionism som orsak till det stora jordbruksstödet. Vid en redovisning av ett sådant perspektiv skulle kunna tolkas som en kritik i form av en orsak till svårigheter för länder i periferin³ mot en ekonomisk utveckling. Ett bidrag som uttrycks positivt är projekt av järnvägsstation, vägar, motorvägar, demokrati och mänskliga rättigheter. Det avsnittet börjar även med att uttrycka att det finns många projekt i

³ Se Sheppard, E. Porter, W. P. Faust, R. D. Nagar, R. (2009) för en förklaring av Core – Periphery. En mycket kort och förenklad förklaring är att det är en utveckling av definitioner av utvecklade och outvecklade länder, dock med ett större fokus på makt och ekonomiska möjligheter.

Sverige. En sammanfattning kan vara att EU-medlemskap är positivt om landet tjänar på det och negativt om den ekonomiska balansen är negativ.

Integration och segregation förklaras ur ett individperspektiv. Läroboken tar upp FN:s definition av flykting och fortsätter med att en flykting som fått stanna kallas invandrare. Om invandrare har jobb, bostad och känner sig som en del av samhället är de integrerade. Motsatsen är segregation och beskrivs bland annat som att de bor *för sig själva*. Att Zlatan Ibrahimovic var arton år innan han för första gången kom till torget i centrala Malmö står som exempel på detta. En tolkning av dessa uttryck är att det sker utefter starkt fokus på individnivå, det är invandrare själva som bestämmer om de bor *för sig själva* eller har jobb och bostad. Integration uttrycks som positivt och segregation som negativt. Definitionerna är dock inte så enkla som det ger sken av i texten. Perspektiv som tar med politik, samt olika värderingar som påverkar integration och segregation i samhället, saknas. Främlingsfientlighet och rasism behandlas inte, flyktingpolitik uttrycks som en konflikt mellan länder inom EU där vissa länder tycker en sak och andra en annan. Perspektivet flyttas från individer till nationalstater och ger sken av att det är konsensus i frågorna inom dessa stater.

För att beskriva politik uttrycker läroboken en konflikt mellan yrkesfiskare och ”*de som arbetar för miljön*” (min kursivering, s. 33). En dikotomi konstrueras där alla yrkesfiskare vill fiska mer och de som *tänker mest på miljön*. Politik beskrivs i positiva termer, som medlare i denna dikotomi.

Att vara politiker är svårt, eftersom nästan alla beslut gör att några blir nöjda och andra besvikna. (s. 33)

Ovan citat stärker tolkningen att politik uttrycks som konsensus-skapare, där det inte handlar om att fatta beslut efter en ideologi, utan att det handlar om att göra så många som möjligt nöjda.

USA beskrivs som ett demokratiskt föredöme, de kan förhindra stora konflikter. Den beskrivningen kan tolkas utgöra normen i beskrivningen då en annan bild målas upp med ytterligheten terrorism. Läsaren kan därmed inte till exempel kritisera landets utrikespolitik utan att riskera att kopplas till terrorism. I fråga om mångkultur beskrivs landet som ett *invandrarland* med fokus på att människor kommit dit i hopp om att skapa ett bättre liv, men slavhandeln mellan 1500-1800-talen nämns. Läsaren kan få uppfattningen av att USA gärna tar emot många invandrare, en räddare i nöden för många som flytt inbördeskrig och förtryck.

I beskrivningen av Ryssland ligger stort fokus på kalla kriget och president Putins begränsningar av demokratiska friheter. Avsnittet om landet kan tolkas som mer kritiskt i jämförelse med beskrivningen av USA. Till exempel får Pussy Riot agera exempel på en demokratisk problematik medan dödsstraffets förekomst i USA endast konstateras.

Tyskland beskrivs i positiva termer genom att till exempel konstatera att de har stora ekonomiska tillgångar, är attraktivt att bo och arbeta i samt betalar stora summor till EU.

Kina beskrivs negativt i en historisk tillbakablick med fokus på kommunism. De positiva bitarna av beskrivningen handlar om en anpassning till västvärlden, en snabbt växande medelklass har fått en standardhöjning genom att de bär västerländska kläder och köper de senaste mobiltelefonerna. Avsnittet om Kina övergår dock snart till en kritik av rättssystemet, miljöförstöring, censur, ett-barnsproblematik med mera.

Indien beskrivs som ett demokratiskt utvecklingsland och industriland där fokus ligger på att en stor del av befolkningen är rika men klyftorna är mycket stora. Storbritanniens tidigare styre av landet nämns i positiva termer genom att konstatera att dess utbildningssystem ”(...) gett miljoner indier en bra utbildning.” (s. 57)

Fattigdom i världen beskrivs med fokus på Afrika och FN:s arbete att minska fattigdomen i världen. Att fattigdom och dess konsekvenser beskrivs i negativa termer är en självklarhet men FN beskrivs som en räddare i nöden. FN har skapat en bättre värld och fattigdom avdramatiseras. Ett exempel på den tolkningen är hur läroboken uttrycker arbetet mot problematiken.

Världsbanken ägs av cirka 180 länder och lånar ut pengar till fattiga länder runt om i världen. (...) Det finns kvinnor som har idéer om hur de skulle kunna tjäna pengar, men som behöver pengar för att starta företag. (...) Då kan de ibland få låna pengar. (...) Lånen kan de ofta betala tillbaka snabbt. (...) Att odla så kallade GMO-grödor, alltså genförändrade grödor, är ett sätt att få mer mat. (...) Om man tar vara på vattnet när det regnar, kan man vattna åkrarna när det blir torka. (s. 65- 66)

Anmärkningsvärt är att fokus verkar ligga på individer och hur enskilda individer kan göra val som ger dem ett bättre liv. I beskrivningen av problematiken förekommer orsaker så som att rika exploaterar mark för egen vinning, krig m.fl. men huvuddelen av lösningarna ligger på individer. Detta medför en tolkning av att det existerar systemfel men lösningarna är sällan att ändra på systemet. Det är individuella val som gör skillnad och FN tillhandahåller utbildning och resurser för detta.

I avsnittet angående mänskliga rättigheter ger den första bildtexten oundvikligen kopplingar till Lgr11's "Kristen etik":

"Do unto others as you would have them do unto you." (s.72)

Denna så kallade *gyllene regel* går att finna i andra religiösa texter, men är ändå relativt starkt förknippad till kristendomens "Allt vad ni vill att människorna skall göra för er, det skall ni också göra för dem." (Matt 7:12)

FN's mänskliga rättigheter beskrivs i positiva termer där det ej ges något utrymme för någon annan tolkning än att rättigheterna ska följas och det är FN's uppgift att se till att de följs.

I kapitlet *En orolig värld* beskrivs konflikter och orsakerna till dem. En definition av terrorism görs och genom avsaknaden av redovisningar av till exempel Israels användning av dessa metoder kan det tolkas att det är en ensidig definition. Västvärldens användning av terroristmetoder, enligt läroboken egen definition, nämns inte och kan tolkas som att västvärlden är legitimerad att använda dessa metoder. De mänskliga rättigheterna nämns som en lösning på konflikter världen över.

I konflikten mellan Israel och Palestina beskrivs Israel, genom en historisk redovisning, ha rätt till landet av moraliska skäl. Konflikten reduceras till att handla om en dikotomi mellan två religioner och Palestina reduceras till terrorister.

Konflikten mellan Indien och Pakistan reduceras även den till ett religionskrig mellan hinduer och muslimer.

Det svenska försvaret beskrivs i positiva termer där uppgifterna bland annat är att "...hjälpa till i andra länder." s.92

Orientering

De identiteter som erbjuds i läroboken är framför allt individualistiska. Kund och arbetstagare är identiteter som ofta erbjuds, där individens makt att påverka samhället är stort. Dessa identiteter ges en stor makt att påverka marknader, både varumarknaden och arbetsmarknaden.

Identitet baserad på kunskapsnivå som Lgr11 erbjuder är i läroboken framträdande. Dock uttrycker den en mycket pessimistisk syn på läsarens förmåga då den oftast beskriver hur saker *är*. Det finns oftast ej utrymme för olika perspektiv och läsaren förväntas ta till sig bokens beskrivningar som ren fakta.

Invandrare är också en identitet som erbjuds där det är i huvudsak upp till individen att anpassa sig till samhället för att bli kallad en integrerad invandrare. Motstånd mot invandring ges en relativt hög legitimitet genom att den kopplas till länders åsikter. Att tala om ett lands åsikter ger intrycket att det är åsikter som befolkningen i det aktuella landet kommit till konsensus om.

Program

Då läroboken fokuserar på att berätta för läsaren hur det *är*, är det inte mycket som explicit uttrycks om hur det borde vara, det saknas en självklar utopi. Med det sagt, går det ändå att koppla en del i dess förklaringar som i utvärderingsanalysen kan sägas beskrivas negativt. Att beskriva något negativt resulterar i att en rimlig tolkning kan vara att en motsats till det negativa är att föredra.

Läroboken fokuserar till exempel starkt på ett västerländskt perspektiv på de konflikter som målas upp. Hur ser då utopin ut? En tolkning kan vara att FN, som beskrivs som en räddare, till slut lyckas lösa problemen och så att säga tvingar på resten av världen de metoder FN har till sitt förfogande. Även EU får en framträdande roll och lyckas få alla överens och därmed skapas en bättre värld.

Då politiken beskrivs med högern som norm och det starka fokuset på individens roll i ett marknadskapitalistiskt system är det rimligt att anta att en ännu mer utbredd fri marknad på ett globalt plan vara ett uttryck för lärobokens utopi.

Med ett starkt fokus på demokrati och explicit kritik mot andra system samt en implicit kritik av att inte redovisa andra system, tillsammans med de premierade västerländska perspektiven, är den utopiska världen helt igenom demokratisk, återigen i en västerländsk variant.

Läsarens inflytande på att utforma utopin sker främst genom en deltagardemokrati, eleven ska rösta i de politiska valen. Men även andra typer av påverkan nämns där läsaren kan påverka genom sociala medier, skriva till politiker m.m. Anmärkningsvärt är dock att läsaren ej ges möjligheten till att tänka sig arbeta som politiker själv, och därigenom påverka politiken.

Jämförande analys

I detta avsnitt jämför jag resultat och analysen av de olika dokumenten med utgångspunkt på fyra nodalpunkter som varit framträdande, demokrati, perspektiv, individualism/kollektivism samt mångkultur. Dessa nodalpunkter är intressanta då de är punkter som återfinnes i både läroboken och Lgr11. Inflytande, socioekonomiska klasser, utveckling samt ansvar återfanns som nodalpunkter i Lgr11 men inte lika tydliga i läroboken. De kan dock kopplas till de andra punkter jag tidigare nämnde som framträdande. Inflytande kan kopplas till demokrati, socioekonomiska klasser och ansvar kan läggas in i begreppen individualism/kollektivism. Utveckling kommer jag inte lägga speciellt mycket fokus på i detta avsnitt förutom att en parentes kan göras där begreppet används i båda texterna relativt oproblematiserat.

Demokrati

Synen på demokrati i Lgr11 är att det råder en konsensus om att det parlamentariska system som är i Sverige är det rätta. Fokus ligger på att eleven ska lära sig om olika partier för att som en god medborgare gå till valurnorna och rösta på det parti eleven anser bäst. Enligt Ball & Dagger (2011) beskrivs demokrati annorlunda beroende på vilken ideologi som ligger till grund. Varken Ball & Dagger (2011) eller Persson, L. (2010) beskriver demokrati med utgångspunkt i det demokratiska valet. Persson, L. Beskriver till exempel demokrati som en samling värden och Ball & Dagger (2011) kan till och med tänka sig att styret i Kina är en demokrati i den meningen att det utger sig för att vara i folkets intresse. En parallell som kan göras är att jämföra med liberalismen där det inte är de röstberättigades val, utan ett antal fri och rättigheter som säkerställer att minoriteter ej blir diskriminerade. Demokratibegreppet i Samhälle i dag 9 Fokus (2013) lägger i likhet med Lgr11 fokus på deltagardemokrati. Flertalet avsnitt som redovisar hur demokratin i ett land ser ut nämner att folk röstar i olika val. I det politiska får politiker huvudrollen. Det är politiker som ska se till att det blir konsensus i olika frågor. Det är alltså inte längre en ren deltagardemokrati där folket röstar

på olika alternativ, utan politikerna får ett större svängrum där syftet är att göra så många som möjligt nöjda. I avsnittet om höger-vänsterdikotomin beskrivs olika politiska partier innefatta radikalt olika åsikter. Om en mycket ytlig analys görs av texten framkommer att tanken bakom den kan vara att visa på skillnader mellan liberalism och socialism. Detta försvinner dock snart och i frågor inom EU och andra mer specifika frågor beskrivs politikernas arbete att en överenskommelse ska göras, det viktigaste är att det bildas konsensus i frågan som gör att så många som möjligt blir nöjda. Anmärkningsvärt är att i avsnittet om politik i Sverige får högern bilda norm, med samhällsnytta och en fri marknad som mål, medan vänstern beskrivs som radikala avvikare från denna självklarhet. Angående vilken sorts demokrati som premieras i Lgr11 och i läroboken verkar deltagardemokratin ligga främst. Lärobokens ideologiska uttryck i denna fråga följer därmed de ideologiska uttrycken i Lgr11.

Perspektiv

På ett mer övergripande plan beskriver Lgr11 en värld som inte går att beskriva på ett enkelt sätt, det finns inte endast ett perspektiv som kan förklara till exempel samhällsstrukturer. Begrepp och modeller inom samhällskunskap är viktiga beståndsdelar i elevernas undervisning, vilket kan tyda på att det inte går att säga hur det *är*. Det är dock den övervägande utgångspunkten för läroboken, i majoriteten av avsnitten tas endast ett perspektiv upp vilket i samtliga fall kan räknas som ett västerländskt sådant. Läroboken talar om hur det *är* i olika konflikter m.m. Det tydligaste exemplet på detta är i inledningen av kapitlet om fattigdom där det står att vi får läsa om *hur kvinnor har det*. Meningen kan endast tolkas som att författarna generaliserar kvinnor och beskrivs som en homogen grupp i samhället med exakt likadana förutsättningar, möjligheter, preferenser m.m. I likhet med de läroböcker Knain (2001) undersökt väljer författarna att skapa en bild av beständig, ren fakta som det råder konsensus kring. Att det är ett västerländskt perspektiv som utgör norm i läroboken tolkas utifrån olika beskrivningar av andra länder där avvikelser står i fokus, alltså avvikelser från västvärlden. Att dessa avvikelser går att finna i västvärlden också nämns inte. Till exempel beskrivs palestinier som potentiella terrorister medan Israels ockupationer förklaras i andra termer. Dödsstraff för meningsmotståndare i Kina beskrivs som avvikelser medan dödsstraff i USA endast nämns att det finns. En höjd levnadsstandard i Kina exemplifieras med att den nya medelklassen bär västerländska kläder och har de senaste mobiltelefonerna. I Lgr11 framgår att elever ska utveckla en kompetens att behandla flera olika perspektiv, men samtidigt premieras en kultur från väst. Denna motsägelse resulterar i att läroboken därmed uttrycker en syn på perspektiv som delvis kan härstamma från Lgr11. Den västerländska kulturen utgör utgångspunkt men samtidigt behandlas oftast endast ett perspektiv.

Individualism/kollektivism

Lgr11 uttrycker att elever innan grundskolan är individer med egna normer, värden, erfarenheter och kunskaper men att skolan ska utveckla denna individualism till olika gruppidentiteter så som socioekonomiska klasser, en god entreprenör m.fl. Elever ska utvecklas till aktiva, kreativa, kompetenta och ansvarsställande individer och medborgare. Detta tyder på att det finns en viss motsägelse i Lgr11 där eleven *börjar* som en individ i skolan men vissa tendenser finns även att en individualism är uppskattad. Läroboken uttrycker ingen intern motsägelse angående detta, individualismen premieras starkt där individens makt och påverkan har stor betydelse. Individen ansvarar för hur Sveriges ekonomi artar sig, en arbetstagares ansvar att arbeta är orsaker till lågkonjunkturer och högkonjunkturer. Den fria marknaden beskrivs som mycket positiv, vilket kan kopplas till en liberal individualism. Det är individen i form av kund som påverkar vad företag sätter för priser och vilka varor som produceras. Genom att inte köpa vissa varor kan individen sätta press på företagets produktion. Den fria marknaden är ett återkommande tema i hela läroboken där det mesta förklaras utifrån ekonomiska perspektiv. EU beskrivs till exempel som ett frihandelsområde men en vanlig kritik, som inte nämns i läroboken, mot just detta frihandelsområde är att det är skapat utifrån en protektionism. De stora jordbruksstöden beskrivs näst intill essentiella för många jordbrukare inom EU, men återigen nämns inte konsekvenserna av subventionerna samt

straffullarna. Detta område inom politiken är dock paradoxalt då individualister tenderar att förespråka fri handel och därmed är positiva till EU där fri handel sker mellan länder och ofta de i periferin. Att det inte får ske fri handel in i EU är dock en motsägelse för detta. Liberalismens grundtankar är fri handel och individualism (Ball & Dagger 2011). Att då koppla den övervägande positiva bilden av den fria marknaden till ett individualistiskt tänkande i läroboken är därmed ett rimligt antagande.

Mångkultur

Lgr11 uttrycker en del motstridigheter, ett av dessa är kring begreppet mångkultur.

Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta är de värden som skolan ska gestalta och förmedla. I överensstämmelse med den etik som förvaltats av kristen tradition och västerländsk humanism sker detta genom individens fostran till rättskänsla, generositet, tolerans och ansvarstagande. Undervisningen i skolan ska vara icke-konfessionell. (Lgr11 s.7)

I detta citat kan det tolkas att en viss kultur står över alla andra, det är den västerländska, kristna kulturen som ska fostra eleven. Grunden för undervisningen i skolan ska ligga i dessa värden, vilket gör det problematiskt att undervisa om och få eleven att utveckla ett tänkande och handlande som främjar mångkultur. Skolan ska enligt Lgr11 utföra allt arbete i skolan med denna grund samtidigt som ett annat tänkande ska utvecklas i eleven. Magnus Persson (2005) har belyst denna problematik med att eleven ska fostras till pluralism medan etiken och värdegrunden är statiska. Tolerans är ett begrepp som problematiseras av Berg (2010) i ett pedagogiskt perspektiv.

Arbetar man toleranspedagogiskt går det pedagogiska arbetet ofta ut på att låta normpersoner bekanta sig med fenomenet normbrytare med mål att öka toleransen mot normbrytaren. Privilegiet det innebär att tolerera tillfaller normpersonerna och det finns alltid risk att den tolerans som är syftet inte uppstår. (s. 217)

En tolerans är oftast lättast att uppnå om normbrytaren anpassar sig till den rådande normen så mycket som möjligt i syfte att bli tolererad. En pedagogik anpassad efter Lgr11 där eleven fostras till tolerans kan därmed konstruera en identitet i eleven där denne står över det som ska tolereras, eller tvinga elever att anpassa sig till normer, vilket står i kontrast mot inledande uppdrag där alla människors lika värde ska gestaltas och förmedlas.

Den kristna etiken och historia (tradition) ges en särställning mot andra religioner när det är den som ska gälla som grund. En fara med detta är att det motverkar uppdraget att främja mångkultur. (Jmf. Persson 2005) Övervägande i Lgr11 är dock att mångkultur är positivt för samhället och någonting som ska eftersträvas.

I läroboken konstrueras ett västerländskt perspektiv på till exempel ett antal konflikter i världen, med kapitlet Israel-Palestina som ett exempel. Israel kan räknas in bland länderna i väst, då de har starka kopplingar till USA, och det är det land som får agera norm i konflikten medan Palestina är avvikande från denna bild. Angående Palestina berättas om att de utfört terroristattacker medan Israels förbrytelser förbises. I kapitlet om fattiga i världen är det återigen ett västerländskt perspektiv som läggs på berättandet där en utveckling mot en västerländsk kultur är positivt, vilket ska ske med västerländska metoder och hjälp från väst. I kapitlet om Ryssland läggs stor vikt på hur det var i Sovjetunionen och nutidshistoria exemplifieras av rättegången mot Pussy Riot. Rättegången ses som en avvikelse från demokrati. Dödsstraff i USA nämns endast i förbifart och det kan diskuteras om ett demokratiskt rättssystem egentligen kan legitimera att döda sina egna medborgare. Detta ses dock inte i läroboken som en avvikelse från demokrati. Demokratibegreppet

är aktuellt i analysen av mångkultur i läroboken eftersom den uttrycker det västliga perspektivet som det enda rätta. Det är naturaliserat i läroboken vilket menas med att det är det som utgör norm och andra perspektiv är antingen avvikare eller att de inte ens går att tänka. Läroboken tar även upp invandring, speciellt inom EU. Att integration/segregation beskrivs utifrån ett individualistiskt ansvarsperspektiv, medan åsikter om invandringen (främst motstånd) presenteras som länders åsikter resulterar i en tolkning att läroboken uttrycker mångkultur på liknande sätt som vid begreppets tillkomst på 1960-talet, där invandringspolitiken gick ut på att andra kulturer var välkomna i Sverige men endast vid sidan om den ”svenska” kulturen. Läroboken uttrycker därmed ett perspektiv på mångkultur som de facto kan hänvisas till Lgr11 (där en viss kultur sätts hierarkiskt överst) men det är mycket problematiskt att den utelämnar den övervägande uppfattningen i Lgr11 som uttrycker en positiv inställning till mångkultur i den meningen att kulturer ska existera och utvecklas *i* varandra, att påverkan mellan kulturer ska vara ömsesidig.

Diskussion

Lgr11 och Samhälle i dag 9 Fokus (2013) följer vid flera punkter samma ideologiska grunder. Hur demokrati uttrycks är i stort sett likadana, där en deltagardemokrati naturaliseras. I Lgr11 fastslås att samhället vilar på grundläggande demokratiska värderingar. Begreppet demokrati naturaliseras i Lgr 11 genom att det ej problematiseras eller definieras, det framställs i bestämd form singularis. Att skriva demokrati i denna form gör att det framställs som något allmänt erkänt och odiskutabelt som inte kan finnas i en annan form eller definition, i motsats till till exempel W.B. Gallies beskrivning av demokrati som ett essentially contested concept (Daly 2011). Lgr 11 uttrycker en föreställning av fullständig konsensus angående demokratibegreppets utformning, definition och innehåll. Skolan vilar på demokratisk grund; läraren ska använda demokratiska arbetsformer och skolan ska förmedla grundläggande demokratiska värderingar. Att inte problematisera dessa begrepp bör rimligen tolkas som att Lgr 11 är skriven i en diskurs som reproducerar konsensus, där dessa värderingar, arbetsformer och grunder har ett hegemoniskt syfte inom den diskurs de är nedskrivna, ett syfte att konstruera en hegemoni för just sin världsbild genom att exkludera andra föreställningar. Lars Persson (2010) har gjort en analys av Lpo94 och SOU 2000:1 där han menar att deltagardemokrati och deliberativ demokrati sätts över andra former av demokrati. Det demokratiska uppdraget pedagogerna tilldelats är lik den deltagardemokratiska med inslag av deliberation som Demokratiutredningen satte som önskvärd. Samma slutsats kan överföras till de nyare styrdokumentet.

Läroboken har i min analys följt dessa former av demokrati på ett explicit sätt, vid elevers inflytande på politik benämns till exempel att röstberättigade kan rösta på de politiker de tycker bäst om samt att länder definieras som demokratiska genom att folk kan rösta i allmänna val. Inom det politiska ligger fokus på att komma överens. Det är upp till politikerna att hamna i en mellanväg mellan olika åsikter, till exempel i fiskefrågan och inom EU. Det jag finner problematiskt är att Lgr11 även lägger mycket vikt vid att världen kan beskrivas och tolkas utifrån många olika perspektiv, vilket är ett av undervisningens uppgifter att elever tar i beaktande. Läroboken bör därmed knappast ensamt användas i undervisningen med en tanke om att Lgr 11 därmed följs. För att säkerställa undervisningens kvalitet måste läraren för det första förhålla sig mycket kritisk till all form av stoff som används i undervisningen. För det andra kan just denna lärobok användas i undervisningen, trots de grava felaktigheter som förekommer, om eleverna görs medvetna om problematiken. Eftersom Samhälle i dag 9 Fokus (2013) stundtals innehåller relativt uppenbara problem och felaktigheter kan den även användas som en övning i undervisningen där eleverna själva kan analysera bitar av texten och undersöka vad som saknas genom ett kritiskt förhållningssätt. Lärobokens kanske största problematik ligger i att den i nästan samtlig text talar om *hur det är*, den tillåter inga andra perspektiv, inte ens tanken om andra perspektiv är tillåten. Detta tyder på en mycket pessimistisk syn på läsarens förmåga att behandla flera perspektiv

samtidigt. En tolkning som inte ligger alltför långt borta är att boken är skriven ur en positivistisk epistemologi, där den tänkta läsaren är ett tomt blad som ska fyllas med objektiva, rena fakta.

Lärobokens texter har tendenser till att främja ett liberalt tänkande då individen ofta ställs i centrum, till och med när det gäller låg- och högkonjunkturer. Den fria marknaden beskrivs som det bästa för individen då den har en stor makt över både priser och utbud. Boken visar återigen prov på att den endast redovisar ett perspektiv, vilket naturaliseras. Det ges inget utrymme åt andra former av mekanismer och strukturer i samhället som påverkar. Att inte ens ta upp EU's protektionism, speciellt inom jordbrukssektorn, bekräftar en tolkning av att läroboken (kanske) medvetet utelämnar kritisk mot det rådande systemet. Även ett västerländskt perspektiv främjas då det allt som oftast redovisas positiva egenskaper av en tänkt västvärld, så som västerländska kläder, och avvikelser ej kan ses som modernt eller utvecklat. Det som redovisas som problematiskt existerar endast på andra platser i världen, trots att både fattigdom och terroristattacker sker i väst av väst.

I frågan om mångkultur uttrycker läroboken ett perspektiv på fenomenet från 1960-talets invandringspolitik medan Lgr11, i och för sig innefattar en problematisk inre motsättning, beskriver samhället i Sverige som att det råder en mångkultur som är positiv. Det är till exempel genom jämställdhet och solidaritet som eleven ska förankras i ett demokratiskt tänkande. Trots att Lgr11 uttrycker att de kristna och västliga kulturer ska vara en utgångspunkt med ett problematiskt maktförhållande (jmf. Berg 2010⁴ ang. tolerans) har det ändå skett en utveckling till ett mer inkluderande perspektiv än det som uttrycks i läroboken.

Jag finner det som mycket problematiskt ifall lärare använder Samhälle i dag 9 Fokus (2013) i ett, beskrivet i inledningen, legitimerande syfte i undervisningen. Detta på grund av den alltför ensidiga världsbilden som målas upp där kritik mot de perspektiv som redovisas ej innefattar varken kritiska röster eller beskrivningar av andra världsbilder. På en del punkter följer boken Lgr11, men det är knappast tillräckligt för att ensidigt ha användning av boken. Ett varningens finger lyftes speciellt till att använda den som rent stoff för läxor, där ingen utbildad samhällskunskapslärare finns med som en garant för objektiviteten. Min sista poäng är att läroböcker måste granskas. Antingen klarar inte i detta fallet förlaget Natur & Kultur av det själva, eller så har de en annan agenda med den aktuella boken. Statens granskningar hade en god poäng, men även den granskningen föll innan det nått målet. Vad som är kvar i hur systemet ser ut idag är att varje skola, arbetslag och lärare gör egna analyser av det material de köper in. Att Samhälle i dag 9 Fokus används i undervisning är mycket problematiskt då den, i min mening, endast duger som ett avskräckande exempel på hur en starkt vinklad lärobok kan vara utformad. Johnsson Harrie (2009) menar att politik har en avgörande påverkan på ämnet samhällskunskap. Analysen av denna lärobok bekräftar detta.

Vidare forskning

För den aktuella läroboken skulle det vara mycket intressant med forskning med något annorlunda perspektiv, till exempel en djupdykning i genusproblematik, etnicitet m.fl. En rent språklig analys med fokus på till exempel grammatik, ordval m.fl. skulle även kunna vidga, bekräfta eller dementera mina resultat. En svaghet i min undersökning är att det är omöjligt att dra några slutsatser som är generaliserbara, en större undersökning som omfattar fler läromedel och som tar hänsyn till andra förutsättningar på olika skolor (t.ex. ekonomiska, materiella och kulturella) än Lgr11 skulle även det kunna vidga, dementera eller bekräfta mina resultat. Det är även rekommenderat att utföra t.ex. en observationsstudie där läromedlet används för att de facto se vilka konsekvenser och eventuella möjligheter läromedlet kan ge uppkomst till.

⁴ Bromseth, J., Darj, F., (Red.). (2010) *Normkritisk pedagogik - Makt, lärande och strategier för förändring*.

Referenser

- Ball & Dagger (2011). *Political ideologies and the democratic ideal*. Harrisonburg: Paerson
- Bergström & Boréus (Red.). (2013). *Textens mening och makt - Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur AB
- Bromseth, J., Darj, F., (Red.). (2010). *Normkritisk pedagogik - Makt, lärande och strategier för förändring*. Uppsala: Universitetstryckeriet
- Daly, S. (2012). *Philanthropy as an essentially contested concept*, *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 23 (3), pp. 535-557.
- Englund, Boel. (2006). *Vad har vi lärt oss om läromedel? En översikt över nyare forskning*. Bilaga till Skolverkets *Läromedlens roll i undervisningen*. (Elektronisk) Tillgänglig: http://www.skolverket.se/om-skolverket/visa-enskild-publikation?_xurl=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2FRecord%3Fk%3D1640
- Englund, Tomas (2005). *Läroplanens och skolkunskapens politiska dimensioner*. Riga: Preses Nams
- Esaiasson, P., Gilljam, M., Oscarsson, H., Wängnerud, L. (2012). *Metodpraktikan, Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Vällingby: Elanders Sverige AB
- Fairclough, Norman (1993). *Discourse and social change*. Oxford: Polity Press
- Hildingson, K. Wergel, K. (Red.). (2013). *Samhälle i dag 9 Fokus*. (Elektronisk)
- Johnsson Harries, Anna. (2009). *Staten och läromedlen, En studie av den svenska statliga förhandsgranskningen av läromedel 1938-1991*. Linköping: LiU-Tryck
- Jørgensen & Phillips (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur AB
- Knain, Erik. (2001). *Ideologies in school science textbooks: International Journal of Science Education, Vol. 23:3, pp. 319-329*.
- Läroplan för grundskolan. förskoleklassen och fritidshemmet 2011: Lgr11*. (2011). Västerås: Edita
- Martinsson, BG. Parmenius Swärd, S. (Red.). (2010). *Ämnesdidaktik – dåtid, nutid och framtid. Bidrag från femte rikskonferensen i ämnesdidaktik vid Linköpings universitet 26 – 27 maj 2010*. Linköping: LiU-Tryck
- Mattlar, Jörgen. (2008). *Skolbokspropaganda? En ideologianalys av läroböcker i svenska som andraspråk (1995-2005)*. Västerås: Edita Västra Aros.
- Persson, Lars (2010). *Pedagogerna och demokratin: En rättsociologisk studie av pedagogers arbete med demokratiutveckling i förskola och skola* (avhandling för doktorsexamen, Lund universitet, 2010).
- Persson, Magnus (2005). *Den kulturella vändningen i skolans styrdokument. Utbildning & demokrati*, 14, (1), 35-61.
- Skolverket (2006). *Läromedlens roll i undervisningen*. (Elektronisk) Tillgänglig: http://www.skolverket.se/om-skolverket/visa-enskild-publikation?_xurl=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2FRecord%3Fk%3D1640 (2014-02-05)
- SOU 2007:50. *Mångfald är framtiden: slutbetänkande av samordnare Yvonne Rock*. Tillgänglig: <http://www.regeringen.se/content/1/c6/08/51/68/d400d4db.pdf> (2013-08-28)

Granstedt, Lena (2010). *Synsätt, teman och strategier - några perspektiv på mångkulturella frågor i skolan i ett praktiktäna projekt* (avhandling för doktorsexamen, Umeå universitet, 2010).

Mångkulturalism. (n.d.). I *Nationalencyklopedin*. Tillgänglig:
<http://www.ne.se.ezproxy.server.hv.se/lang/m%C3%A5ngkulturalism> (2013-08-03)

Vetenskapsrådet (2011). *God forskningssed*. (Elektronisk) Tillgänglig:
http://www.cm.se/webbshop_vr/pdf/2011_01.pdf